

JOHANNES MUNCK

3. 3. 1904 – 22. 2. 1965

JOHANNES MUNCK

3. marts 1904–22. februar 1965

Johannes Munck var født i København den 3. marts 1904 som søn af grosserer Vilhelm Munck og hustru Ingeborg f. Mølgaard. Slægten og hjemmet havde de bedste menneskelige, kirkelige og nationale traditioner. Farfaderen var den kendte kateket og skolemand i Flensborg, Vilhelm Munck, der siden blev sognepræst i Herlufsholm og var en af sygekassesagens pionerer; en af farbrødrene var den mangeårige udgiver af »Nordisk Missions-Tidsskrift«, provst i Ordrup, Ferdinand Munck, en anden fængselspræsten Johannes Munck, der grundlagde optagelseshjemmet Møltrup ved Vildbjerg; en faster var forstanderinde på Bispebjerg Hospital, Charlotte Munck. Lederegenskaber og ansvarsfølelse havde Johannes Munck fået i vuggegave.

Munck blev student fra Metropolitanskolen i 1921 og tog teologisk embedseksamen i 1926. Hans studier faldt således i efterkrigsårene, der på næsten alle teologiens områder førte en nyorientering med sig. I eksegeese og patristik havde den religionshistoriske skole sejret og var til dels gået i stå, og formhistorien havde begyndt at gøre sig gældende; i den systematiske teologi havde liberalteologiske synspunkter været næsten enerådende, men Barths teologi indledte en tiltrængt fornyelse, som allerede i første halvdel af tyverne mærkedes herhjemme. Uden at Johannes Munck forsvor sig til den ene eller den anden retning indenfor teologien, var han dog levende optaget af brydningerne, deltog ivrigt i diskussionerne og i det akademiske liv i det hele taget og fik sin medfødte kritiske sans øvet og skærpet. Dertil bidrog også flere af hans lærere i studietiden. Lige fra sit rusår til sit eksamenssemester fulgte han professor J. Oskar Andersens forelæsninger. Den af hans lærere, som fik størst betydning for ham, var dog uden sammenligning professor Jens Nørregaard, der i 1923 afløste Valdemar Ammundsen som professor i kirkehistorie. Nørregaard havde selv skrevet disputats om et emne fra patristikken, og han forstod at vække interessen for denne fornemme, men krævende disciplin hos en række elever; blandt dem var Johannes Munck en af de første – og sikkert den, der i anlæg og holdning var mest i slægt med Nørregaard, – og det faldt naturligt, at også han som emne for sin disputats valgte en af kirkefædrene. Men hans studier og interesser var allerede dengang alsidige, og han erkendte gerne sin gæld til andre lærere ved både det teologiske og det filosofiske fakultet, Frederik Torm, Johannes Pedersen, Vilhelm Grønbech og andre.

Efter embedseksamen fulgte det meste af fem års studier i udlandet, der gav Munck lejlighed til at træffe og høre en række af teologiens kendte navne og gav ham et udstrakt kendskab til den europæiske akademiske verden, og i tilgift en menneskekundskab og forståelse for andre folk og deres måde at være på, som siden prægede ham i usædvanlig grad. I de år blev grunden også lagt til hans omfattende viden på de forskellige områder indenfor teologi og humaniora; hans læsning var udstrakt og begrænsedes ikke til de teologiske discipliner, men omfattede oldtidshistorie, filologi (foruden græsk også semitisk og koptisk), religionshistorie og kunsthistorie.

Studie- og rejseårene afsluttedes med disputatsen, »Untersuchungen über Klemens von Alexandria«, der udkom som bd. II i den af Erich Seeberg m. fl. udgivne serie »Forschungen zur Kirchen- und Geistesgeschichte«, Stuttgart 1933. Allerede med denne første bog gav Johannes Munck sig i kast med det emne, som han aldrig siden slap, gnosticismen (eller »gnosis«, som han tit foretrak at sige); denne religiøst-filosofiske strømning, som både påvirkede og truede den kristne kirke og teologi i de første århundreder, fremkaldte en række modskrifter fra kristne forfattere, samtidig med at mange af kirkens ledende skikkelser i virkeligheden selv var gnostikere. I hele vort århundrede har der næsten uafbrudt været en livlig diskussion om definitionen på gnosticisme, om dens oprindelse og ælde og dens indflydelse på den kirkelige teologi og dogmedannelse: var gnosticismen en religion eller en filosofisk retning? eller var den en strømning, som påvirkede både filosofien, menigmands livsforståelse og de bestående religioner, herunder også den unge kristendom, og som derfor slet ikke kunne afgrænses skarpt fra filosofiskoler og religionssamfund? var den orientalsk eller græsk i sit udspring? var den ældre end kristendommen og medvirkende ved dens udformning, så snart kristendommen kom fra Palæstina til den hellenistiske verden? havde den, gennem jødedommen, allerede påvirket visse kredse i det Palæstina, som kristendommen kom fra? eller var den kun tænkelig på baggrund af kristendommen? Johannes Munck syslede med de spørgsmål hele sit liv; de lå bag hans senere arbejder om urkristendommen og kom frem som emner i et par artikler fra hans sidste år: »Jødedom, kristendom, gnosis«, i Dansk Teologisk Tidsskrift, 21. årg., 1958, og »Det Ny Testamente og gnosticismen«, sst., 24. årg., 1961. Allerede i disputatsen gjorde Munck som et af sine hovedsynspunkter gældende, at forskerne i for høj grad havde lavet teorier om forholdet mellem kristendom og gnosis uden først at undersøge materialet ved en minutiøs gennemgang af de pågældende tekster og en analyse af de begreber, som både gnosticisme og kirkelig teologi i de første århundreder udtrykker sig i, og uden først grundigt at behandle de kirkefædre, hos hvem der findes oplysninger om gnosticismen og afvisning af den. — På dette punkt satte Munck ind med sin undersøgelse af Klemens af Alexandrias skrifter, deres indhold og tilblivelse. Baggrunden for den var de Faye's og Heussi's, Collomp's og Bousset's arbejder. Mellem de første var der ført en diskussion om forholdet mellem Klemens's hovedskrifter, *Protreptikos*, *Paidagogos* og *Stromateis*, om hvorvidt

Stromateis var et forarbejde til tredje del af den trilogi, som skulle bestå af de to eksisterende skrifter *Protreptikos* og *Paidagogos* og et tredje, *Didaskalos*, som aldrig blev skrevet (således de Faye), eller om *Stromateis* var tredje del af trilogien (således den gængse mening før de Faye, der i modificeret form forsvarede af Heussi). Munck viste nu, at de Faye måtte have ret i, at tredje del af trilogien aldrig kom, og han nåede, ved minutiøse undersøgelser af litterære og stilistiske spørgsmål og ved en grundig analyse af indhold og begreber, til det resultat, at *Stromateis* heller ikke kunne være blot forarbejder til *Didaskalos*, men måtte være et selvstændigt arbejde, der atter var planlagt som et langt udførligere, men ufuldendt værk, – som Munck for nemheds skyld kalder en anden trilogi –, der foruden de foreliggende *Stromateis* skulle have indeholdt en fortsættelse af dem samt en *physiologia*. – Munck havde dermed i en meget ung alder leveret et selvstændigt og meget påskønnet bidrag til Klemensforskningen. Tillige lagde han dermed grunden til det arbejde, som han, trods mange andre krævende opgaver, ihærdigt fortsatte: at samle materiale til studiet af gnosticismen; under læsning af patristiske og religionshistoriske tekster udarbejdede han et anseligt kartotek, som vil kunne bruges og videreføres af andre forskere. Det vidner om de forventninger man stillede til ham som patristiker, at han i 1939 fik overdraget udgivelsen af *Papyrus Berolinensis 8502*, det koptiske *Apocryphon Johannis*; efter den 9. april 1940 ønskede han ikke at deltage i arbejdet og sendte materialet tilbage. Men han vedblev at interessere sig for koptologien og var den ene af de officielle opponenter ved dr. Giversens disputats om samme skrift i 1963.

Årene efter disputatsen levnede ikke Munck megen tid til videnskabelig forskning. Manuduktion, assistantundervisning på universitetet og undervisning på Blågård's Seminarium lagde hårdt beslag på hans kræfter. I 1933 blev han assistent ved Teologisk Laboratorium ved Københavns Universitet og fik det følgende år overdraget undervisningen i nytestamentlig græsk til den nyindførte forprøve i det fag. Det førte til studier over nytestamentlig filologi, dyrkelse af nygræsk og arbejde med grammatiske og semantiske problemer. Studierne nåede vel aldrig at bære så store frugter, som han i sin tid havde tænkt sig, men de gav ham grundlaget for to fyldige artikler om sproglige problemer »Deux notes sur la langue du Nouveau Testament« (i *Classica et Mediaevalia* V–VI, 1943–44), og for »Kortfattet nytestamentlig Grammatik«, der blev udgivet som manuskript i 1951 (2. udg. 1958, optryk 1964); den er ganske vist lagt an som et slags kompendium til Blass og Debrunners store standardværk og giver derfor ikke noget virkeligt indtryk af det store arbejde, som Munck nedlagde i den; men den hviler på samme grundige studier og selvstændige skøn, som præger alt, hvad han udgav.

I slutningen af 1938 kom Munck til Aarhus Universitet som professor i teologi med nytestamentlig eksegesi som hovedfag. Der ventede ham her store og helt nye opgaver. Før ham fandtes der en privat undervisning i teologi. I 1939 indførtes benævnelsen »den teologiske undervisning ved Aarhus Univer-

sitet«. Munck stilede imidlertid målbevidst mod et teologisk fakultet. Selv var han som teologisk professor medlem af det humanistiske fakultet, men da Harald Ingholt, som havde opgivet sit docentur i hebraisk (ligeledes i det humanistiske fakultet) og var rejst til USA, afløstes af Erling Hammershaimb efter en ændring af docenturet i hebraisk til gammeltestamentlig eksegeese, oprettedes det teologiske fakultet den 4. februar 1942. Munck var selvskrevet som dekan, og han var den drivende kraft ved udbygningen af fakultetet. Han påtog sig det krævende hverv at sidde i bedømmelsesudvalget hver gang et nyt teologisk professorat skulle besættes. I løbet af ganske få år nåede fakultetet op på professorater i de fem teologiske hovedfag foruden flere assistenter. Teologisk embedseksamen kunne afholdes første gang i januar 1945.

Muncks administrative evner udfoldede sig i disse år på en måde, som vanskeligt kan vurderes højt nok. Han oparbejdede en grundbestand til de teologiske institutbiblioteker, udarbejdede byggeplaner for indretningen af hele det teologiske fakultet i den nye hovedbygning, fastlagde rammerne for fakultets arbejde i fremtiden og meget andet. Da han fra sin studentertid vidste, hvilken betydning det havde for studenterne, at der eksisterede en teologisk forening, hvor studenterne havde lejlighed til at indføres i den teologiske forskning og dens aktuelle problemer under mere tvangfri former, stiftede han selv i april 1939 en teologisk forening i Århus. Han var foreningens formand indtil 1949. De første år holdtes møderne altid i Muncks hjem, indtil foreningens vækst ikke længere tillod dette.

Den administrative dygtighed, Munck havde lagt for dagen allerede i sine første år ved Aarhus Universitet, var så almindelig anerkendt, at lærerforsamlingen valgte ham til rektor i 1943, kun 39 år gammel, og han opfyldte fuldt ud de forventninger, der stilledes til ham. Kort efter hans overtagelse af rektoratet den 1. august 1943 forværredes Danmarks forhold til den tyske besættelsesmagt. Situationens alvor markeredes af arrestationen af fire af universitetets professorer den 29. august, og man kunne befrygte lukning af universitetet, deportation af studenter eller andre tvangsforanstaltninger. Munck mestrede sin opgave med fasthed og klogskab under alle forhandlinger både indadtil med lærere og studenter og udadtil med den tyske besættelsesmagt. I en tale holdt på universitetet den 6. maj 1945 gav han følgende udtryk for sit syn på universitetets holdning i krigens sidste år:

»Vort vigtigste mål måtte være uden noget knæfald for fremmede guder at føre undervisningen videre, så den danske ungdom også i disse krigsår kunne dygtiggøre sig til fremtidens arbejde. Derfor gjaldt det om ikke at sætte institutionens eksistens på spil ved de store gestus, men dog klart og tydeligt at vise, hvor vi stod. Det var ikke nogen let opgave, og det skal ikke siges, at det altid lykkedes for os. Vi havde over for os en modstander, hvis handlinger hverken kunne logisk beregnes eller kunne begrænses ved almindelige begreber om ære eller moral. Vi havde den glæde to gange at sige nej. Den ene gang var det sammen med hele landet, da slaget ramte vore jødiske medborgere, sammen med Københavns Universitet protesterede vi ved at standse vort arbejde en uge, og i november samme år protesterede vi sammen med Københavns Universitet mod den behandling, der lige var blevet vore norske kolleger og kammerater til del.«

En koncentreret oversigt over Aarhus Universitet under besættelsen er givet af Munck i det af Johannes Brøndsted o. a. redigerede værk »De fem lange År«, 1946, pag. 143–158.

Efter sin rektortid sad Munck i forretningsudvalget og konsistorium i mange år. Utallige er de udvalg, som han har været medlem af igennem tiden. Han satte altid sit præg på de udvalg, han var medlem af. Han forenede i sjælden grad det store overblik med sansen for detaillens betydning. I forhandlinger kunne han til tider forekomme nogle at være for ubøjelig. Han kæmpede for det, han anså for rigtigt, og hellere end at indlade sig på et kompromis tog han nederlaget på sit standpunkt i sikker forvisning om, at han havde gjort sin pligt ved ikke at give efter eller lade sig røkke fra sit standpunkt.

I krigsårene udarbejdede Munck den korte fremstilling af Apokryferne og det israelitiske folks historie fra ca. 175 f. K. til 70 e. K., begge i håndbog i kristendomskundskab, henholdsvis bind 1, 1942, og bind 2, 1943. Selv om disse fremstillinger i overensstemmelse med denne håndbogs formål ikke tilsigter at være primær forskning i egentlig forstand, viser de dog Muncks egen opfattelse på en række væsentlige punkter. Ved beskæftigelsen med Apokryferne og den senjødiske, ikke kanoniske litteratur opstod den tanke i ham, sammen med andre videnskabsmænd at udarbejde en dansk videnskabelig oversættelse med noter til Pseudepigrapherne. Til dette værk nåede han selv kun at udsende »Aristeas i oversættelse med indledning og noter« (i »De gammeltestamentlige Pseudepigrapher«, 4. hæfte, 1963). I dette arbejde viser Munck den samme evne til selvstændig bestemmelse af litterære former, som han lagde for dagen allerede i disputatsen.

Først efter besættelsesårene og udbygningen af Aarhus Universitets teologiske fakultet kunne Johannes Munck for alvor tage fat på sin egentlige forskning, hvis emne skulle være apostolatet i Det nye Testamente som baggrund for en ny behandling af kristendommens tilblivelseshistorie. Som kyndig historiker og filolog tog han sit naturlige udgangspunkt i de ældste kilder, Paulus' breve. I en række artikler beskæftigede han sig indgående med Paulus og apostelbegrebet, begyndende med »Nogle Bemærkninger til Paulus' Kaldelse ved Damaskus« (i Festskrift til Jens Nørregaard, 1947) og fortsat gennem de følgende år med artikler i Dansk Teologisk Tidsskrift (hvoraf flere blev offentliggjort andetsteds på et af de europæiske hovedsprog). Det var alt sammen forarbejder til den store bog »Paulus und die Heilsgeschichte« (Acta Jutlandica XXVI, 1, 1954; engelsk udgave, 'Paul and the Salvation of Mankind', 1959). Dette Muncks hovedværk må ses i sammenhæng med det selvstændige forarbejde »Petrus und Paulus in der Offenbarung Johannis« (Det lærde Selskabs Skrifter, Teologiske Skrifter 1, 1950) og det sideløbende arbejde »Christus und Israel. Eine Auslegung von Röm 9–11« (Acta Jutlandica XXVIII, 3, 1956).

Arbejdet fra 1950 behandler spørgsmålet om, hvem der menes med »de to vidner«, hvis skæbne skildres i Apokalypsen kap. 11. Som titlen siger, mener Munck ikke – som ellers de fleste af dem, som har forsøgt en identifikation –

at der sigtes til Moses og Elias, men at »vidnerne« er de to apostle, som efter alt at dømme led martyrdøden i Rom, og han finder således i Apokalypsen et vidnesbyrd om et apostelbegreb, der er ældre end den kirkelige opfattelse af apostlene som biskoppernes forgængere.

Den store bog om Paulus er et bidrag til forståelsen af den bedst kendte skikkelse i oldkristendommen og dermed til belysning af kristendommens historie i første slægtled. Grundtræk i sin opfattelse havde Munck, i ganske anden anledning, haft lejlighed til at ride op i den dybtgående kritiske studie »Grønbechs Trilogi om Urkristendommen« (i Dansk Teologisk Tidsskrift, 6. årg., 1943), som han først skrev, da han havde været igennem hele Grønbechs daværende produktion. – Det var Muncks opfattelse, at et helt århundredes behandling af den periode led under, at forskningen ikke havde frigjort sig af F. C. Baur's fremstilling af udviklingen, den Hegelsk påvirkede fremstilling, der lod den oldkatolske kirke fremgå af en syntese mellem de to modpoler, jødekristendom og paulinsk hedningekristendom. I både dybtgående og bredt anlagte undersøgelser påviste Munck, at billedet af Paulus og forestillingen om hans forhold til andre ledende kristne i første slægtled måtte modificeres ganske betydeligt. Der var intet modsætningsforhold mellem Paulus og menigheden i Jerusalem, ej heller mellem en paulinsk og en petrinsk kristendom. De såkaldte judaister, der krævede, at hedninger for at blive kristne først måtte blive jødiske proselyter, var ikke, som almindeligt antaget, kristne jøder af mere eller mindre farisæisk observans, men kristne hedninger, der ville være mere jødiske end jøderne selv og med urette påberåbte sig apostlene og menigheden i Jerusalem; judaismen er et hedningekristent kætteri, som ikke går tilbage til en kristendom før Paulus, men tværtimod kun er forståeligt med hans missionsvirksomhed som forudsætning. De stridigheder, som Korintherbrevene vidner om, drejede sig ikke, som F. C. Baur mente, om forholdet mellem judaister og »urapostle« på den ene side og Paulus og hedningekristne på den anden, men om personlige mellemværender. Begreberne jødekristendom og hedningekristendom eksisterede simpelthen ikke i aposteltiden; jødekristendommen er først udviklet efter Jerusalems fald i år 70; indtil da, i hvert fald indtil Paulus døde, var kristenheden et hele, naturligvis ikke uden forskelle og personlige modsætninger, men uden partier, der bekæmpede hinanden og frakendte hinanden kristennavnet. Netop for Paulus er Jerusalem det selvfølgeligste midtpunkt og frelsen knyttet til det jødiske folk; den indsamling til menigheden i Jerusalem, som Paulus lod foretage blandt kristne i Lilleasien og Grækenland, skulle netop knytte den hedningekristne verden til Israel. I den sammenhæng må Romerbrevet ses; det er skrevet umiddelbart før kollekten skulle afleveres, og derfor bliver det efter Muncks opfattelse en redegørelse for hele Paulus' missionssyn. Den opfattelse fremlagde Munck i sin eksegeese af de tre centrale kapitler i Romerbrevet, arbejdet fra 1956, den eneste regelrette fortolkning, som Munck selv nåede at udgive. (En fortolkning på engelsk til Apostlenes Gerninger lå ved hans død klar til udgivelse i Amerika, hvor han i september 1964 – februar

1965 var gæsteforsker i Princeton; men den vil først kunne udkomme om nogle måneder).

Muncks hovedværker er vidnesbyrd om en særdeles selvstændig forskerbe-gavelse, en evne til at frigøre sig af hævdvundne hypoteser og se på problemerne med egne øjne. De er i samme grad som disputatsen udtryk for et program (som Munck næppe ville have noget imod at høre kaldt kritisk konservativt): at give afkald på de store sammenfatninger og fremstillinger, indtil enkelthederne er undersøgt, og at gå ud fra, med mindre andet bevises, at teksterne står til troende. I undersøgelsen af enkelthederne var Munck grundig som få, hans kendskab til litteraturen, også den mere specielle, var fremragende, og hans skoling i patristik og solid filologisk viden kom ham til gode. Et par mindre artikler fortjener at nævnes som eksempler på det: »Discours d'adieu dans le Nouveau Testament et dans la littérature biblique« (i »Aux sources de la tradition chrétienne. Mélanges offerts à M. Maurice Goguel«, 1950) og »*Paulus tanquam abortivus*« (i »Studies in Memory of T. W. Manson«, 1959). Navnlig i Tyskland mødte Muncks synspunkter en del kritik og ligegyldighed. Det første generede ham ikke, for han var klar over, at ensidighedens styrke måtte ægge til modsigelse; det andet opfattede han, vel ikke helt med urette, som udtryk for dogmatisme og træghed. Hans rekonstruktion af forholdet mellem Paulus og oldmenigheden vil også i fremtiden kunne anfægtes; men hans kritik af forældede problemstillinger og hans filologiske, litterære og historiske undersøgelser vil inspirere og fremme den nytestamentlige forskning både her og i udlandet.

Ved sin død stod Munck som nestor blandt sine fagkolleger i Norden; han var meget efterspurgt som sagkyndig og som gæsteforelæser, og det var for-tjent, at universiteterne i Oslo og Glasgow hædrede ham med teologiske æres-doktorgrader i 1961 og 1962. I de senere år lod han sjældent sin røst høre i den hjemlige teologiske og kirkelige debat; men som forelæser og forsker øvede han en langtrækkende indflydelse, både på mange årgange af senere præster og på en hel generation af yngre forskere indenfor de forskellige grene af teologien, og skabte fornyet og tiltrængt interesse for de to centrale discipliner, som han viede sit arbejde, patristikken og Det nye Testamente.

Johannes Muncks alsidighed som videnskabsmand, administrator og organi-sator afspejledes i de mange tillids- og hædersposter, han beklædte. Han var præsident for Det lærde Selskab i Aarhus 1952-55, korresponderende medlem af Nathan Söderblom Sällskapet, formand for Collegium Biblicum 1947-60, præsident for Studiorum Novi Testamenti Societas 1959-60, medredaktør af Dansk Teologisk Tidsskrift 1946-61, hovedredaktør af det fællesnordiske tids-skrif *Studia Theologica* fra 1952 og efor for studenterkollegierne IV-VI fra 1947 til sin død.

Erling Hammershaimb

Bent Noack